

Concept and Implementation: The Civil Society of Muslim Community Leaders in the Southern Border Provinces

Virintorn Auksornnit

Ph.D. (Rural Development), Assistant Professor,

Department of Education, Faculty of Education

Prince of Songkla University

E-mail: suchada-t@bunga.pn.psu.ac.th

Abstract

This research was conducted to examine opinions and suggestions on civil society concept and implementation of Muslim community leaders in the southern border provinces. The samples were 308 village and sub-district headmen in Yala, Pattani and Narathiwat provinces together with 10 target people providing key information. Questionnaire and interview were used for collecting data. Statistic was employed to analyze data obtained from case study and observation. The study discovered that most samples learned of their community by gathering among themselves and discussing community situations. This encouraged people to take part in organizing their own community and effectively solving their problems. However, it was impossible for all community members to equally

participate in community activities owing to complicated administration and difficult problem analysis. On the other hand, value and learning process of the community evaluation, activity participation, arrangement and problem solution by the members promoted collaborative learning and generosity following their religious principles in daily life and their community ownership feeling. Therefore, the community activities should be easy to learn and practice through religious leaders, small talks after praying, and meetings at a coffee stall. Publication and financial support should also be provided to run the activities. The leaders with knowledge, capability, leadership and profound knowledge of Islamic principles played an important role in driving civil society in the southern border provinces.

Keywords: civil society, concept, implementation, leaders, muslim community

แนวคิดและการปฏิบัติ: ประชาคมตำบล/ หมู่บ้าน ของผู้นำชุมชนมุสลิม จังหวัดชายแดนภาคใต้

วรินทร์ อักษรนิตย์

Ph.D. (Rural Development), ผู้ช่วยศาสตราจารย์,

ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

E-mail: suchada-t@bunga.pn.psu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็น และข้อเสนอแนะของผู้นำท้องถิ่นในชุมชนมุสลิม จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีต่อแนวคิดและการปฏิบัติ ประชาคมตำบล/หมู่บ้าน กลุ่มตัวอย่างได้แก่ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ในจังหวัด ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส จำนวน 308 คน และกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 คน รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพื้นฐาน โดยทำการศึกษาระณีศึกษาและการสังเกต ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจ ประชาคมตำบล/หมู่บ้านเกิดจากการรวมตัวของคน องค์กร กลุ่มต่างๆ ในตำบล/หมู่บ้าน เป็นเวทีการพูดคุย การแสดงความคิดเห็นของชุมชนตามสถานการณ์หรือ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่มีใครสั่งการ และเห็นว่า มีประโยชน์ต่อตำบล/หมู่บ้าน เป็นการเปิดโอกาสให้ ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชน และช่วย

ให้การแก้ปัญหาตรงประเด็นมากขึ้น ทั้งนี้เห็นว่าความเท่าเทียมกันของสมาชิกในการร่วมกิจกรรมประชาคมตำบล/หมู่บ้านเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ การดำเนินงานซับซ้อน และการวิเคราะห์ปัญหาโดยชุมชนเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ส่วนความคิดเห็นต่อการประเมินคุณค่าและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การร่วมกิจกรรมวางแผนและแก้ปัญหาโดยประชาชนจะทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน มีความรักเอื้ออาทรต่อกัน โดยยึดมั่นในหลักศาสนาควบคู่กับการดำเนินชีวิตประจำวัน และด้วยความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ทั้งนี้ควรดำเนินกิจกรรมประชาคมที่ง่ายต่อการเรียนรู้และการปฏิบัติผ่านผู้นำศาสนา การพูดคุยในมัสยิดหลังละหมาด การพบปะในร้านกาแฟ โดยควรประชาสัมพันธ์และสนับสนุนงบประมาณในขั้นตอนการปฏิบัติ ซึ่งผู้นำชุมชนที่มีความรู้ความสามารถ มีภาวะความเป็นผู้นำ และมีความรู้ในหลักศาสนาอิสลามเป็นอย่างดี มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนประชาคม ตำบล/หมู่บ้าน จังหวัดชายแดนภาคใต้

คำสำคัญ: การปฏิบัติ, ชุมชนมุสลิม, ประชาคม, ผู้นำ, แนวคิด

บทนำ

การปฏิรูปการเมือง ระบบราชการ และการจัดการพัฒนาที่ดีมีแนวโน้มได้รับการปฏิบัติสูงขึ้น ก่อให้เกิดแนวคิดการพัฒนาประชาธิปไตย/ประชาสังคม ภายใต้กระบวนการธรรมรัฐแห่งชาติ (Good Governance) ที่มุ่งในการบริหารจัดการประเทศที่ดีในทุกๆ ด้าน เพื่อให้การปกครองหรือการใช้อำนาจทางการเมืองก่อให้เกิดการพัฒนาคนที่ยั่งยืน การจัดการกิจการสาธารณะของระบบราชการ ให้มีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของประชาชนตามแนวทางการพัฒนาประเทศ ที่เน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง ยึดพื้นที่และชุมชนเป็นหลักในการกำหนดแนวทางและเป้าหมายการพัฒนา ส่งเสริมกระบวนการทำงานร่วมกันของพหุภาคีต่างๆ การรื้อฟื้นชุมชนให้สร้างแนวคิดประชาสังคมหรือประชาคมซึ่งเป็นการสนับสนุนให้ประชาชนมองเห็นวิกฤตหรือสภาพปัญหาของสังคมร่วมกัน และมีวัตถุประสงค์ที่จะนำไปสู่การก่อจิตสำนึก การรวมตัวเป็นกลุ่มหรือองค์กรในลักษณะเป็นหุ้นส่วนกันเพื่อร่วมกระทำการให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร การร่วมแก้ปัญหาของพื้นที่ เป็นความสัมพันธ์แนวราบระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กร กลุ่ม และประชาชน แล้วขยายเชื่อมโยงขึ้นและลงในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับประเทศ จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน การมุ่งเน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือการพึ่งตนเองเป็นหลัก ซึ่งจะส่งผลผลักดันให้เกิดผลในทางปฏิบัติของการดำเนินงานรูปแบบประชาสังคมหรือประชาคมได้ในทุกระดับ (เพ็ญศรี เจริญสุทธิพันธ์, 2541)

ประชาคมเป็นปรากฏการณ์ หลักการ แนวคิดรวมๆ ภายในกรอบของประชาคม จะมีองค์ประกอบย่อยๆ ที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติในตำบล/หมู่บ้าน เช่น กลุ่มองค์กรด้านการเมือง/การปกครอง กลุ่มกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สถาบันศาสนา และผู้นำท้องถิ่นตามธรรมชาติ (ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม, 2541) ซึ่งแต่ละกลุ่มกิจกรรมจะมีผู้แทนในประชาคมตำบล/หมู่บ้านภายใต้ระบบการจัดการเชื่อมโยงเครือข่าย หรือการรวมกลุ่มในลักษณะพหุภาคี ประชาคมตำบล/

หมู่บ้าน จึงเป็นการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในระดับพื้นที่ให้เกิดการเรียนรู้ การตัดสินใจแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยชุมชน ดังนั้นการก่อรูปประชาคมจึงมิใช่เรื่องของการจัดตั้งหรือก่อตั้งให้เกิดขึ้น แต่ต้องริเริ่มหรือส่งเสริมให้เกิดกระบวนการและกลไกที่เหมาะสมภายใต้ความตระหนักความพร้อมของคนในท้องถิ่น ประชาคมไม่ได้เป็นกลุ่มหรือองค์กรที่ทำหน้าที่แทนหน่วยงานของรัฐ ไม่เป็นเวทีแสวงหาอำนาจในการเรียกร้อง ต่อรอง สร้างความขัดแย้งแต่เป็นเวทีการทำงานเชิงความร่วมมือของกลุ่มที่มีความหลากหลาย เพื่อให้เกิดพลังสร้างสรรค์ ที่จะเกื้อหนุนและประสานการพัฒนาให้มีพลังอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตามการดำเนินงานประชาคมในระดับจังหวัด และอำเภอ ย่อมจะมีพัฒนาการที่ไม่ยั่งยืน หากขาดการเชื่อมโยงด้วยประชาคมในระดับตำบล/หมู่บ้าน ซึ่งจะเป็นการพัฒนาคนในระดับฐานรากที่สำคัญที่สุด (กรมการปกครอง, 2543) และเป็นกระบวนการส่งเสริมให้องค์กร และประชาชนในตำบล/หมู่บ้าน เกิดการเรียนรู้ และแก้ปัญหาของชุมชนภายใต้การกระตุ้นการระดมทรัพยากร ความร่วมมือในการสนับสนุนของส่วนราชการหรือสถาบันต่างๆ ในชุมชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยใช้กลไกการวางแผนบริหารจัดการพัฒนาของตำบล/หมู่บ้านในการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของชุมชน ดังนั้นประชาคมตำบลและหมู่บ้านจึงเป็นเวทีให้องค์กรและประชาชนในชุมชนได้พัฒนาศักยภาพในด้านความคิด และการปฏิบัติที่มีส่วนร่วมกับการตัดสินใจของชุมชนมากขึ้น ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ รักชุมชน และหวงแหนชุมชนมากยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ ประชากรที่อาศัยในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งมีความเป็นเอกภาพเดียวกันในเป้าหมายของการดำเนินชีวิตตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลามโดยยึดมั่นในหลักศาสนาและวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด บทบาทด้านศาสนาและวัฒนธรรมจึงมีผลต่อการพัฒนาอย่างมาก การพัฒนาในพื้นที่ดังกล่าวจึงต้องการ

ลักษณะหรือรูปแบบพิเศษที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ (ศูนย์อำนวยการบริหาร จังหวัดชายแดนภาคใต้, 2537: 69) โดยผู้นำศาสนาในชุมชนมุสลิมได้มีบทบาทสำคัญในการกำกับดูแลสมาชิกของชุมชนอย่างใกล้ชิด ซึ่งเป็นจุดแข็งของชุมชนที่เน้นสภาพแวดล้อมของคนและเป็นปัจจัยสำคัญที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศระยะกลางและวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศระยะยาว ในแนวคิดที่เน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) และมีการดำเนินการต่อเนื่องในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549: 7) ด้วยนัยยะดังกล่าวเป็นเหตุผลสำคัญในการศึกษาวิจัยประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ของผู้นำชุมชนมุสลิม จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในด้านความคิดเห็นต่อแนวคิดและการปฏิบัติ ความรู้ความเข้าใจที่มีต่อกระบวนการประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ผลการศึกษาจะเป็นพื้นฐานสำคัญนำไปสู่การปฏิบัติที่สอดคล้องกับสภาพสังคม ชุมชน จังหวัดชายแดนภาคใต้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของผู้นำท้องถิ่น ในชุมชนมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีต่อแนวคิดและการปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้าน
2. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะการดำเนินงานประชาคมตำบล/หมู่บ้านในชุมชนมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในแนวคิดและการปฏิบัติ

นิยามศัพท์เฉพาะ

ประชาคมตำบล/หมู่บ้าน หมายถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ จากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในตำบล/หมู่บ้าน ซึ่งนำไปสู่การบริหารกิจการตำบล/หมู่บ้านเพื่อประโยชน์ร่วมกันโดยมีอุดมการณ์ร่วมและสำนึกสาธารณะ สมาชิกมีความตระหนักในปัญหาและมีผู้นำที่หลากหลายมีประสิทธิภาพ มีการสร้างเครือข่ายในแนวราบและ

แนวคิดมีการจัดการองค์กรที่ตอบสนองความต้องการของสมาชิกและกระจายผลประโยชน์เท่าเทียมกัน การมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ ศักยภาพในการเข้าถึงทรัพยากรและใช้ประโยชน์ข้อมูลข้อสนเทศชุมชน ตลอดจนมีความสามารถในการปรับตัวและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ฟังตนเองได้และมีศักยภาพในการระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกชุมชน

แนวคิดและการปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ของผู้นำในชุมชนมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึงทัศนะหรือความรู้สึกนึกคิดของผู้นำชุมชนมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีต่อแนวคิดและการปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ประกอบด้วย หลักการพื้นฐานของประชาคมตำบล/หมู่บ้าน การดำเนินงานประชาคมตำบล/หมู่บ้าน และประโยชน์ของประชาคมตำบล/หมู่บ้าน

ความรู้ความเข้าใจต่อแนวคิดและการปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ของผู้นำในชุมชนมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึงความรู้ความเข้าใจในความหมายของประชาคมตำบล/หมู่บ้าน หน้าที่และภารกิจของประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ซึ่งความรู้ความเข้าใจจะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการแสดงซึ่งความคิดเห็นต่อแนวคิดและนำไปสู่การปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ของผู้นำในชุมชนมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้

ความตระหนักภักดีต่อชุมชน หมายถึงการศึกษาความคิดของคนในชุมชน (Mind Set) ในแนวคิดว่าคุณคนในชุมชนภูมิใจในชุมชน และยอมรับปัญหาสาธารณะว่าเป็นปัญหาของตนเอง โดยมีเจตจำนงร่วมกันและมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งนี้ ในประชาคมที่เข้มแข็ง ความคิดในการแก้ปัญหาและมองปัญหาเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและการทำงานเพื่อส่วนรวม การให้ความร่วมมือในการเปลี่ยนแปลงชุมชน เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน และความรู้สึกภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง ความผูกพันที่มีต่อชุมชนไม่คิดย้ายถิ่นไปจากชุมชน และความเสียสละในการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน

วิธีการวิจัย

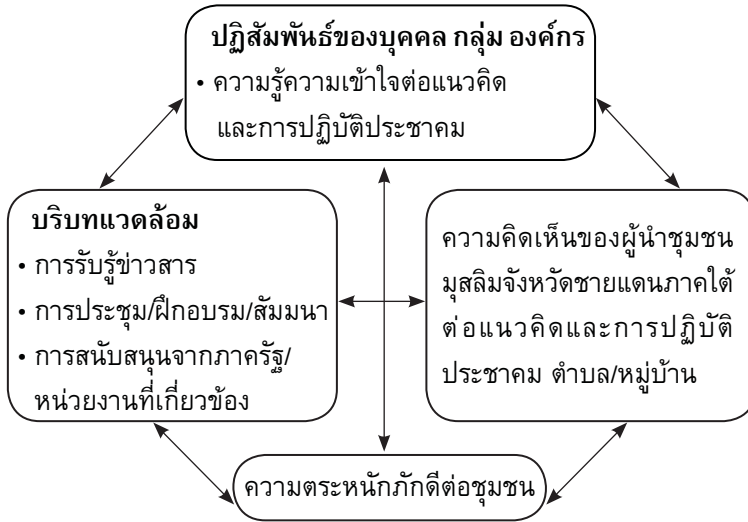
1. เป็นการวิจัยผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในพื้นที่เป้าหมายการวิจัย 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประกอบด้วย จังหวัดยะลา ปัตตานีและนราธิวาส ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีประชากรมากกว่าร้อยละ 80 นับถือศาสนาอิสลาม (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2550) โดยเลือกสุ่มอำเภอตามสัดส่วนของจังหวัด เป็น 2 ระดับ คือจังหวัดที่มีมากกว่า 10 อำเภอ เลือกสุ่มตัวอย่าง 4 อำเภอ และจังหวัดที่มีน้อยกว่า 10 อำเภอ เลือกสุ่มตัวอย่าง 2 อำเภอ ทำการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงอำเภอ (Purposive Sampling) และตำบล/หมู่บ้าน โดยศึกษาผู้นำชุมชนในระดับตำบล/หมู่บ้าน ประกอบด้วย กำนันและผู้ใหญ่บ้านของทุกตำบล/หมู่บ้านในอำเภอที่ได้รับการคัดเลือก รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 396 คน และรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลทุติยภูมิ/ข้อมูลปฐมภูมิด้วยแบบสอบถาม โดยได้รับแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ จำนวน 308 ชุด และทำการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview) กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับความคิดเห็นต่อแนวคิดประชาคมตำบล/หมู่บ้านแบบเจาะจงผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้านของจังหวัดยะลา จำนวน 2 คน จังหวัดนราธิวาส จำนวน 4 คน และจังหวัดปัตตานี จำนวน 4 คน รวม 10 คน รวมทั้งการศึกษากรณีและการสังเกตโดยนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยที่มีความสามารถในการใช้ภาษา ยาวี (นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน ปีการศึกษา 2552-2553)

2. วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณตามลักษณะคำถามด้วยสถิติพื้นฐาน ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและนำเสนออธิบายพรรณนาข้อมูลเชิงคุณภาพตามลักษณะของปรากฏการณ์ของการศึกษา

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยพัฒนากรอบแนวคิดของการพิจารณาประชาคม โดยชัยอนันต์ สมุทวณิช (2539) ซึ่งได้ใช้ตัวแบบในการศึกษาไตรลักษณ์รัฐที่เป็นสภามรัฐ (Activist State) ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมิติตความมั่นคง การพัฒนา และประชาธิปไตยที่เป็นภาวะสมดุล โดยเน้นให้เห็นมิติประชาธิปไตยเป็นนามธรรมที่มีทั้งสัญลักษณ์ และกิจกรรมทางการเมืองที่ให้ความสำคัญกับพลังและบทบาทของสังคมที่เป็นพลังประชาชนมากกว่าความสำคัญและบทบาทกลไกของรัฐ ซึ่งจะมีผลในระยะยาวต่อการสร้างพลังทางสังคมให้ล้อมรัฐ จำกัดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจและบทบาทของประชาชน โดยมีลักษณะประสานต่อเนื่อง สอดคล้องกับการพัฒนาประชาธิปไตย ด้วยการกระจายอำนาจให้องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งจะมีพลังสังคมในระดับเดียวกันในลักษณะประชาคมที่มีปฏิสัมพันธ์เชิงเครือข่าย จึงจำเป็นต้องสร้างความรู้ความเข้าใจในทุกกระดับที่เกี่ยวข้องโดยพิจารณาร่วมไปกับเงื่อนไขที่เป็นบริบทแวดล้อมด้านต่าง ๆ ซึ่งอาจจะมีส่วนทำให้ผลของการปฏิสัมพันธ์ปรากฏทั้งในเชิงบวกและลบ หากปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นในเชิงบวก จะทำให้ประชาคมนั้นแสดงลักษณะองค์ประกอบของชุมชนที่เข้มแข็งและมีความเป็นประชาคม อย่างไรก็ตาม ปฏิสัมพันธ์ เชิงบวก มิได้หมายถึงการมีความคิดเห็นร่วมและมีความร่วมมือกันเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการยอมรับความแตกต่างซึ่งกันและกันด้วย ความเป็นประชาคมที่มีความเข้มแข็งจึงมีความหลากหลายได้ทั้งรูปแบบและเนื้อหาในการพัฒนางานประชาคมแบบมีส่วนร่วม ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการศึกษาความคิดเห็นของผู้นำชุมชนมุสลิม จังหวัดชายแดนภาคใต้ ต่อแนวคิดและการปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้าน โดยพิจารณาความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องจากปฏิสัมพันธ์ของบุคคล กลุ่ม องค์กร ด้านความรู้ความเข้าใจต่อแนวคิดและการปฏิบัติประชาคม ด้านบริบทแวดล้อม การรับรู้ข่าวสาร การเข้ารับการประชุม/ฝึกอบรม/สัมมนา และการสนับสนุนจากภาครัฐ ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและความตระหนักที่ดีต่อชุมชน ดังนี้

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ผู้นำชุมชนมุสลิม จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชายมีอายุระหว่าง 40-49 ปี นับถือศาสนาอิสลาม และดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน มีการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในจำนวนไม่แตกต่างกัน ประกอบอาชีพหลักด้านเกษตรกรรม และมีรายได้ต่อเดือนมากกว่า 5,000 บาท ทั้งนี้ ส่วนใหญ่มีประสบการณ์การทำงานในตำแหน่งมากกว่า 10 ปีขึ้นไป และมีตำแหน่งทางสังคม เช่น อสม., ผู้นำกลุ่มอาชีพ, ประธานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตและศูนย์สาธิตเพื่อการตลาด, ประธานศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก, ประธานกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน, อาสาพัฒนาชุมชน, ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน (ผู้นำ อช.) และคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ควบคู่กับตำแหน่งกำนันและผู้ใหญ่บ้าน

2. ปัจจัยบริบทแวดล้อมที่มีผลต่อแนวคิดและการปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้าน พบว่า ผู้นำชุมชนมุสลิมเกือบทั้งหมดเคยได้รับรู้ข้อมูล

ข่าวสารเกี่ยวกับประชาคมตำบล/หมู่บ้าน โดยเฉลี่ย 1 เดือน/ครั้ง จากสื่อวิทยุ/โทรทัศน์ การเข้าร่วมประชุมประจำเดือนของหน่วยราชการในระดับอำเภอ/จังหวัด การเข้าร่วมประชุม การอบรม การสัมมนาจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ได้รับการฝึกอบรม/สัมมนาในเรื่องประชาคมตำบล/หมู่บ้าน จากหน่วยงานราชการ และพบว่าได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านต่าง ๆ ในทิศทางเดียวกันระดับปานกลาง ในด้านเจ้าหน้าที่ของรัฐให้ความรู้และรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับประชาคมตำบล/หมู่บ้าน โดยได้รับการสนับสนุนน้อยด้านงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ในการดำเนินงานประชาคมตำบล/หมู่บ้าน (ขั้นตอนการปฏิบัติ)

3. ผู้นำชุมชนมุสลิมจังหวัดชายแดนใต้ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาคมตำบล/หมู่บ้านในภาพรวมระดับมาก ในด้านที่ประชาคมตำบล/หมู่บ้านเกิดจากการรวมตัวของคน องค์กร กลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่มีในตำบล/หมู่บ้าน มาพูดคุยกันเพื่อพัฒนาตำบล/หมู่บ้าน และเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน และน้อยในด้านที่ประชาคมตำบล/หมู่บ้านเป็นองค์กรที่ทำงานแทนหน่วยงานของรัฐบาล

4. ความคิดเห็นต่อแนวคิดและการปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ประกอบด้วย

4.1. ระดับความคิดเห็นต่อแนวคิดและการปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ด้านหลักการพื้นฐาน ประกอบด้วย ประชาคมตำบล/หมู่บ้านเป็นช่องทางให้ทุกส่วนของสังคมร่วมทำงาน เพื่อท้องถิ่น การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชน การให้ความสำคัญกับประชาชนมากกว่าฝ่ายบ้านเมือง ความเท่าเทียมของสมาชิกในการร่วมกิจกรรมประชาคมตำบล/หมู่บ้านเกิดขึ้นโดยการสั่งการ และดำเนินประโยชน์ของประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ส่วนด้านการดำเนินงานประชาคม ประกอบด้วย การดำเนินงานง่ายต่อการปฏิบัติ การสนับสนุนจากภาครัฐ การชี้้นำการดำเนินงานประชาคม การวิเคราะห์ปัญหาโดยชุมชนมีความถูกต้อง

การวางแผนพัฒนาตำบล/หมู่บ้าน การประสานงาน ประชาชนรับรู้และแก้ปัญหาพร้อมกัน การแก้ปัญหาของชุมชน ตรงประเด็นมากขึ้น ประชาชนได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึง การพัฒนาตำบล/หมู่บ้านมีประสิทธิภาพ และเป็นการทำงานร่วมกันเชิงบูรณาการ

ผลการศึกษาพบว่า ผู้นำชุมชนมุสลิมจังหวัดชายแดนใต้มีความเห็นด้วยในทุกด้านค่อนข้างมาก (ค่าเฉลี่ย 3.53) ดังปรากฏในตาราง 1 ด้านการดำเนินงานประชาคมตำบล/หมู่บ้าน และด้านหลักการพื้นฐาน (ค่าเฉลี่ย 3.57 และ 3.53) โดยพิจารณาประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นมาก ประกอบด้วย ประชาคมตำบล/หมู่บ้านมีประโยชน์ต่อตำบล/หมู่บ้าน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชน และช่วยให้การแก้ปัญหาของชุมชนตรงประเด็นมากขึ้น ทั้งนี้ ในประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นน้อยคือเห็นว่าความเท่าเทียมกันของสมาชิกในการร่วมกิจกรรมประชาคมตำบล/หมู่บ้านเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ การดำเนินงานประชาคมยุ่งยากซับซ้อน และการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนโดยชุมชนเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ดังแสดงตาราง 1

ตาราง 1 แสดงระดับความคิดเห็นต่อแนวคิดและการปฏิบัติ ประชาคมตำบล/หมู่บ้าน

แนวคิด	\bar{x}	S	ระดับความคิดเห็น
ด้านหลักการพื้นฐาน	3.53	0.64	มาก
ด้านประโยชน์ของประชาคม	3.02	0.97	ปานกลาง
ด้านการดำเนินงานประชาคมตำบล/หมู่บ้าน	3.57	0.63	มาก
รวม	3.53	0.56	มาก

4.2. ความคิดเห็นต่อแนวคิดและการปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ด้านความตระหนักภักดีต่อชุมชน มีความเห็นโดยรวมในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.44) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นเรียงตามลำดับประกอบด้วย มีความภูมิใจในการเป็นสมาชิกของชุมชน

ในฐานะเป็นผู้นำควรเข้าร่วมประชุมประชาคมทุกครั้ง การให้ความร่วมมือในการเปลี่ยนแปลงชุมชน เมื่อมีปัญหาในชุมชนจะมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา และการมีส่วนร่วมในชุมชนมีความสำคัญ มีความผูกพันและจะอยู่ในชุมชนตลอดไป ดังแสดงตาราง 2

ตาราง 2 ระดับความคิดเห็นต่อแนวคิดและการปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้านด้านความตระหนักภักดีต่อชุมชน

แนวคิด	\bar{x}	S	ระดับความคิดเห็น
1. การให้ความร่วมมือในการเปลี่ยนแปลงชุมชน	2.44	0.55	ปานกลาง
2. เมื่อมีปัญหาในชุมชน จะมีส่วนร่วมแก้ปัญหา	2.42	0.56	ปานกลาง
3. มีความภูมิใจในการเป็นสมาชิกของชุมชน	2.49	0.56	ปานกลาง
4. การมีส่วนร่วมในชุมชนมีความสำคัญ มีความผูกพันและจะอยู่ในชุมชนตลอดไป	2.39	0.51	ปานกลาง
5. ในฐานะเป็นผู้นำควรเข้าร่วมประชุมประชาคมทุกครั้ง	2.47	0.57	ปานกลาง
รวม	2.44	0.24	ปานกลาง

4.3. ความคิดเห็นในแนวคิดและการปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้านต่อการประเมินคุณค่าและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (Critical process) ซึ่งเป็นการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนต่อประชาคมในด้านต่างๆ โดยพิจารณาการเรียนรู้เกี่ยวกับสาธารณะซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งมีรากฐานมาจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (Civic Learning) พบว่าผู้นำชุมชนมีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดประชาคม โดยเห็นว่าเป็นการรวมตัวกันของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันทำกิจกรรมของชุมชนด้วยตนเอง เช่น การแก้ปัญหา การวางแผนพัฒนาชุมชนโดยกระบวนการให้ประชาชนมีส่วนร่วม เป็นการรวมตัวของสมาชิกชุมชนตามสถานการณ์หรือ

สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นโดยไม่มีใครสั่งการ สมาชิกที่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและร่วมดำเนินการ จะทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ด้วยความรัก ความเอื้ออาทรต่อกันในชุมชนโดยยึดมั่นในหลักศาสนาควบคู่กับการดำเนินชีวิตประจำวัน และด้วยความรู้สึกในความเป็นเจ้าของชุมชน ในขั้นตอนปฏิบัติการดำเนินงานประชาคมในชุมชนนั้น พบว่าผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ทั้งนี้ กลุ่มเป้าหมายได้กล่าวว่า

"...ผู้นำเป็นคนสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชน เพราะคือคนที่ชาวบ้านเลือกแล้ว ผู้ใหญ่บ้าน กำหนดต้องเป็นตัวอย่างที่ดีของลูกบ้าน ถ้าผู้นำดีเป็นที่ยอมรับและชาวบ้านศรัทธา ชาวบ้านก็จะเข้ามาร่วมประชาคมและร่วมกิจกรรมในชุมชนมาก..."

(ปริยาพร อุ๋นบางหลวง, สัมภาษณ์)

"...แน่นอนว่าผู้นำมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะกระตุ้นให้ประชาคมเกิดขึ้น และเป็นคนสำคัญที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในประชาคม โดยผู้นำต้องทำให้ประชาชนเข้าใจถึงเรื่องราวการอยู่ร่วมกันในชุมชน ตลอดจนการหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน ผู้นำต้องเรียกประชาชนมาเสนอปัญหาและสรุปปัญหาร่วมกัน ต้องสอบถามชุมชน ต้องพยายามอธิบายให้ประชาชนเข้าใจถึงความเป็นประชาคมซึ่งเป็นเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนและมีอยู่แล้วในตำบล/หมู่บ้าน โดยการให้ความรู้เรื่องประชาคมหลังละหมาดในวันศุกร์ผู้นำจะต้องพูดถึงความสำคัญในการพัฒนาตำบลหมู่บ้านซึ่งไม่ใช่บทบาทของรัฐในการดำเนินการพัฒนาชุมชนเพียงฝ่ายเดียว ถ้าทำความเข้าใจให้ประชาชนรู้เรื่องเกี่ยวกับประชาคมการพัฒนาต่างต่าง ๆ ก็จะเข้ามาเอง...ชุมชนที่มีประชาคมจะทำให้สมาชิกชุมชนได้เรียนรู้ แสดงออกโดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และข้อตกลงที่นำไปสู่การปฏิบัติได้จริง เป็นที่ยอมรับของชุมชน

ฉะนั้นเมื่อมีปัญหาหรือสถานการณ์ในชุมชนสามารถใช้ประชาคมเป็น
เวทีในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมรับผิดชอบ..."
(อับดุลเลาะห์ เจ๊ะหลง, สัมภาษณ์)

ประชาคมเป็นกระบวนการทางสังคม ซึ่งเมื่อมีการพัฒนากระบวนการ
เรียนรู้อย่างต่อเนื่องจนเป็นวัฒนธรรมชุมชนก็จะกลายเป็นวิถีชีวิตของชุมชน
เมื่อมีปัญหาหรือสถานการณ์ที่กระทบต่อชุมชน สมาชิกจะเกิดจิตสำนึกที่จะ
ร่วมปรึกษาหารือกันอย่างไม่สิ้นสุด และการที่สมาชิกของชุมชนได้ร่วม
กิจกรรมก็ยิ่งจะทำให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความเป็นเจ้าของชุมชน
ความภาคภูมิใจในถิ่นที่อยู่มากยิ่งขึ้น

5. ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานประชาคมตำบล/
หมู่บ้าน ในด้านต่าง ๆ ผู้นำชุมชนมุสลิมเห็นว่าประชาคมเป็นการรวมตัวของ
กลุ่มคนในชุมชนหมู่บ้าน เป็นเวทีการพูดคุยแสดงความคิดเห็นโดยมี
องค์ประกอบของกลุ่มในชุมชนทั้งภาครัฐและเอกชนทำหน้าที่ร่วมกัน ศึกษา
ข้อมูลปัญหาของชุมชนในการวางแผนกิจกรรมต่างๆ และควรมีกิจกรรมเพื่อ
ให้กลุ่มได้มีส่วนร่วมและต้องมีการประชุมสม่ำเสมอ โดยควรดำเนินงาน
ประชาคมที่ง่ายต่อการเรียนรู้และการปฏิบัติผ่านผู้นำศาสนา เช่น การพูด
คุยหลังละหมาดวันศุกร์ซึ่งผู้นำศาสนาจะชี้แนะในการอ่านคฤวะฮะฮ์ และผู้นำ
ชุมชนที่เป็นคณะกรรมการประจำมัสยิดจะได้พูดคุยสร้างความรู้ความเข้าใจ
ในด้านต่างๆ เช่น ด้านการพัฒนา สังคม เศรษฐกิจ สาธารณสุขและการเมือง
หรือการพบปะพูดคุยในร้านกาแฟของชุมชนและการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน
ในลักษณะต่างๆ

ทั้งนี้ ผู้นำชุมชนมุสลิมเห็นว่าภาครัฐควรให้การสนับสนุนงบประมาณ
การดำเนินงานประชาคมในขั้นตอนการปฏิบัติการจัดเวทีประชาคม เพื่อให้
กระบวนการเรียนรู้ประชาคมตำบล/หมู่บ้านสามารถดำเนินการมีประสิทธิภาพ
มากขึ้น เนื่องจากการดำเนินงานประชาคมตำบล/หมู่บ้านเป็นกระบวนการ
ที่ต้องใช้เวลาในการพัฒนาความคิดสู่การปฏิบัติ

การอภิปรายผล

1. ปัจจัยบริบทแวดล้อมที่มีผลต่อแนวคิดและการปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ประกอบด้วย การรับรู้ข่าวสาร การประชุม การฝึกอบรมและสัมมนา การสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน โดยพบว่าผู้นำชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่ได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับประชาคมตำบลหมู่บ้าน จากสื่อวิทยุ/โทรทัศน์ การประชุมประจำเดือน ในระดับอำเภอ และจังหวัด ทั้งนี้ ได้รับการฝึกอบรม/สัมมนาเกี่ยวกับประชาคมตำบล/หมู่บ้าน จากหน่วยงานราชการ และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในด้านต่างๆ ในระดับปานกลาง โดยได้รับการสนับสนุนมากในประเด็นการให้ความรู้เกี่ยวกับประชาคมตำบล/หมู่บ้าน และน้อยในด้านงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ในการดำเนินงานประชาคมตำบล /หมู่บ้าน

ทั้งนี้ สืบเนื่องจากการที่กำหนด ผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าราษฎรในตำบลหมู่บ้าน และเป็นตัวแทนของทางราชการที่จะนำข้อราชการและการดำเนินการต่างๆ ไปสู่ราษฎร ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นผู้ปกครองท้องถิ่นในการดูแลทุกข์สุขของราษฎร เช่น การบริการด้านทะเบียนราษฎร การไต่ถามคดี ประนีประนอมข้อพิพาท การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนและบทบาทหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อย เป็นผู้ประสานงานให้ความช่วยเหลือหน่วยงานของรัฐทุกกระทรวง ทบวง กรม รวมทั้งรัฐวิสาหกิจและภาคเอกชน และประสานความร่วมมือระหว่างส่วนราชการต่างๆ กับราษฎรในตำบลและหมู่บ้าน ทั้งนี้ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พุทธศักราช 2457 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 11) พ.ศ.2551 ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

มาตรา 34 บรรดาการที่จะตรวจตรารักษาความปกติเรียบร้อยในตำบลคือการที่จะว่ากล่าวราษฎรในตำบลนั้น ให้ประพฤติตามพระราชกำหนดกฎหมายก็ดีหรือการที่จะป้องกันภัยอันตรายและรักษาความสุขสำราญของราษฎรในตำบลนั้นก็ดีหรือการที่จะรับกิจสุข

ทุกข์ของราษฎรในตำบลนั้นขึ้นร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการเมือง กรมการอำเภอและจะรับข้อราชการมาประกาศแก่ราษฎรในตำบล นั้นก็ดี หรือที่จะจัดการตามพระราชกำหนดกฎหมาย เช่น การตรวจ และนำเก็บภาษีในตำบลนั้นก็ดี การตั้งอยู่ในหน้าที่ของกำนัน ผู้เป็น นายตำบล ผู้ใหญ่บ้านทั้งปวง ในตำบลนั้นและแพทย์ประจำตำบลจะ ต้องช่วยกันเอาเป็นธุระจัดการให้เรียบร้อยได้ตามสมควรแก่หน้าที่

ในส่วนบทบาทหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน ตามมาตรา 27 แห่งพระราช บัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ฯ มีหน้าที่ อาทิ รับฟังปัญหา และนำความ เตือนร้อนทุกข์สุข และความต้องการที่จำเป็นของราษฎรในหมู่บ้าน แจ้งต่อ ส่วนราชการหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่น ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การแก้ไขหรือช่วยเหลือ และอบรมหรือชี้แจงให้ราษฎรมี ความรู้ความเข้าใจในข้อราชการกฎหมาย หรือระเบียบแบบแผนของทาง ราชการ ในการนี้สามารถเรียกราษฎรมาประชุมได้ตามสมควร โดยระเบียบ กระทรวงมหาดไทยได้กำหนดเพิ่มเติมในแนวทางการประชุมคณะกรรมการ หมู่บ้านว่าด้วยหลักเกณฑ์การเป็นกรรมการหมู่บ้าน การปฏิบัติหน้าที่และ การประชุมของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ.2551 โดยให้กรรมการหมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการหมู่บ้านโดยตำแหน่ง จำนวน 1 คน กรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 1 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำหรือผู้แทนกลุ่ม กรรมการหมู่บ้าน ที่ประธานคัดเลือกและกรรมการหมู่บ้านที่คณะกรรมการคัดเลือก ซึ่งต้อง ดำเนินการประชุมอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง ภายใน 7 วัน หลังจากการ ประชุมประจำเดือน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในหลักการประชุมต้องกระทำโดย เปิดเผยและเปิดโอกาสให้ราษฎรเข้าฟังได้ เว้นแต่คณะกรรมการจะลงมติให้ ประชุมลับ สำหรับการลงมติให้ถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ เว้นแต่กฎหมาย ได้กำหนดไว้เป็นอย่างอื่น และกรณีการลงมติที่ประชุมเห็นว่าสำคัญต้อง

รับฟังความคิดเห็นของราษฎรหรือเป็นเรื่องที่มีกฎหมาย ระเบียบ ฯลฯ ให้เป็นไปตามมติของที่ประชุมประชาคมนั้นๆ ทั้งนี้ กรรมการหมู่บ้าน อาจมีมติให้มีการประชุมประชาคมหมู่บ้านได้ โดยกรรมการหมู่บ้านหนึ่งคนมีหนึ่งเสียง ในการลงคะแนน และผู้เข้าร่วมประชุมประชาคมราษฎรหนึ่งคนมีหนึ่งเสียงในการลงคะแนนเช่นเดียวกัน (พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ 2457 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 11 พ.ศ.2551) นอกจากนี้ ในการดำเนินงานจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ซึ่งในประเด็นดังกล่าว พิทยา ว่องกุล (2540) เสนอไว้ว่าการให้ความสำคัญกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะเป็นยุทธวิธีสำคัญที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน ทั้งภาวะใหม่แห่งการพัฒนาจำเป็นต้องอาศัยฐานคิดที่เป็นแกนกลางและการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการบริหารจัดการเพิ่มความเข้มแข็งให้ชุมชน ตลอดจนเพื่อการวางแผนพัฒนาสังคมในระดับที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการจากชุมชน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาคและระดับชาติ ซึ่งเป็นโครงสร้างรากฐานหลักของฐานคิดทางยุทธศาสตร์ในภาวะใหม่แห่งการพัฒนาที่จะทำให้ชุมชนยืนหยัดอยู่ได้ท่ามกลางปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งฐานคิดนี้มีจริงในสังคมไทยและสามารถนำมาสังเคราะห์ให้เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมไทยได้ และถวิลวดี บุรีกุล (2551) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลเข้าร่วมตัดสินใจอย่างอิสระ เสมอภาคตั้งแต่ขั้นแรกถึงขั้นสุดท้ายของการดำเนินงานด้วยความสมัครใจเพื่อผลักดันให้เป้าหมายบรรลุผลสำเร็จตามที่ตั้งไว้ นอกจากนี้ Cerner (อ้างถึงใน ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543) กล่าวว่า การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจ กำหนดความต้องการของตนเองเป็นการเสริมพลังอำนาจให้ประชาชนในการระดมขีดความสามารถ การจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ ควบคุมกิจกรรมต่างๆ มากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ ดั่งข้อสังเกตของผู้นำที่ว่า

"...งานในชุมชนที่ต้องดำเนินการตามนโยบายจะต้องมีการจัด
ประชาคม ให้ประชาชนมีส่วนร่วม เพราะผู้นำไม่สามารถคาดการณ์
ความต้องการของประชาชนได้จริง..."

(ปริยาพร อุ่นบางหลวง, สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ ดลมนรจณ์ บากา และคณะ (2543) ได้ศึกษาความสัมพันธ์
ระหว่างความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนกับบทบาทการ
พัฒนาเศรษฐกิจของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนพบว่าความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ
เศรษฐกิจชุมชน การได้รับคำแนะนำและการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ
มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างมีนัย
สำคัญทางสถิติ และการศึกษาของเยาวนิจ กิตติธรรกุล และคณะ (2548)
พบว่า การได้รับข้อมูลข่าวสาร เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อพัฒนาการและการทำงาน
ของผู้นำสตรีมุสลิมและสร้างการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน

สอดคล้องกับผลการวิจัยซึ่งยังคงความเป็นปัจจุบันโดยสภากาชาด
แห่งชาติ (2514, 9-57) เรื่องผู้นำในชนบทไทยโดยศึกษาจากผู้นำกลุ่มใน
ภาคต่าง ๆ พบว่า วิทยที่ได้รับการยอมรับในการเป็น ผู้นำมากที่สุดคือระหว่าง
46-50 ปี ผู้นำส่วนใหญ่มีระดับความรู้สูงกว่าประชาชนในท้องถิ่น มีความ
สัมพันธ์กับรับรู้ข่าวสาร อ่านหนังสือพิมพ์ทุกวันอย่างน้อย 1 ฉบับ และ
อ่านวารสารเกี่ยวกับวิชาชีพ มักเป็นบุคคลที่เดินทางเข้าไปในแหล่งอารยธรรม
แบบเมืองบ่อย จึงมักเป็นบุคคลที่มีความทันสมัยเมื่อเปรียบเทียบกับชาว
บ้านส่วนปัจจัยที่ผู้นำได้รับความเชื่อถือ คือให้ความช่วยเหลือผู้อื่นด้วย
เมตตาจิต มีความโอปอ้อมอารี ซื่อสัตย์พูดจริงทำจริง ประกอบอาชีพอย่าง
แข็งขัน เป็นกันเอง เป็นที่พึ่งทั่วๆ ไปทางวัตถุและจิตใจ มีตำแหน่งหน้าที่
หรือมีความรับผิดชอบและเป็นคนที่เคร่งศาสนา นอกจากนี้ การติดต่อสื่อสาร
เป็นส่วนสำคัญที่จะนำความรู้ความคิดเห็น ความต้องการและสิ่งต่างๆ
ถ่ายทอดไปมาภายในสำคัญเหมือนการไหลของโลหิตไปสู่ส่วนต่างๆ ของ
ร่างกาย หากส่วนใดไม่มีโลหิตไหลวนไปส่วนนั้นมักจะเป็นอัมพาตไป ผู้นำ

จึงมักจะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ได้รู้ได้เห็นสิ่งต่างๆ นอกหมู่บ้านมากกว่าคนอื่น (ดลมนรวิทย์ บากา และคณะ, 2548)

ดังนั้น ความสัมพันธ์ในการรับรู้ข่าวสารสามารถแสดงให้เห็นลักษณะความเป็นผู้นำในชุมชนมุสลิมได้เช่นเดียวกัน โดยผู้นำในชุมชนมุสลิมที่ได้รับข่าวสารมาก ทำให้มีความรู้ทัศนคติและประสบการณ์ อันมีอิทธิพลต่อคุณลักษณะส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็นด้านความรู้ความเข้าใจหลักการอิสลาม ความมีมนุษยสัมพันธ์ มีสัมมาคารวะ ซื่อตรง กระตือรือร้น คิดกว้างไกล มีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนา และเป็นแบบอย่างที่ดีของชาวบ้าน โดยแสดงความเป็นผู้นำผ่านการใช้ภาวะผู้นำที่เหมาะสม จะเป็นที่ศรัทธาเชื่อถือได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน และจะทำให้มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

ทั้งนี้ ในส่วนของข้อมูลทั่วไปของผู้นำมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ในด้านประสบการณ์ ซึ่งส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทำงานเป็นผู้นำที่เป็นทางการในบทบาทกำนัน ผู้นำบ้านมากกว่า 10 ปีขึ้นไป และมีตำแหน่งทางสังคมอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย คุณลักษณะดังกล่าวได้เป็นส่วนส่งเสริมในความเป็นผู้นำให้เป็นที่ยอมรับมากขึ้น สอดคล้องกับไหมสุหรี อิศภาค และคณะ (2550, 510) พบว่าผู้นำชุมชนที่ขาดประสบการณ์ในการทำงานกับชุมชน ขาดความรู้ความเข้าใจในระบบการทำงานแบบมีส่วนร่วม และมีข้อจำกัดอันเกิดจากผู้นำเป็นอุปสรรคในการพัฒนาชุมชน ส่วนการศึกษาของมณฑล จันทมาศ และคณะ (2550, 573) พบว่าประสบการณ์การทำงานในชุมชนของผู้หญิงเป็นปัจจัยและเงื่อนไขที่เอื้อให้ผู้นำสตรีเข้าร่วมกิจกรรมจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนในบทบาทที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ เศกสิณศรีวัฒนากุลกิจ และคณะ (2529, 124) ยังพบว่าผู้นำที่ผ่านการฝึกอบรมในเรื่องต่างๆ มากมายนั้นจะสามารถกำหนดการวางแผนได้ถูกต้องหลักวิชามากกว่า

ส่วนขั้นตอนในการปฏิบัติประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ซึ่งจัดเป็นแหล่งการเรียนรู้สู่การปฏิบัติพบว่าไม่มีงบประมาณและวัสดุสนับสนุนการดำเนินงานในขั้นตอนดังกล่าวทำให้มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดประชาคม เช่น

ประชาชนเข้าร่วมประชาคมน้อย การเข้าร่วมประชาคมตำบล/หมู่บ้านทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าจะเสียเวลาในการประกอบอาชีพและบางครั้งการจัดประชาคมบ่อย ช้าชากเพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน (การจัดประชาคมต้องใช้เวลา) ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายต่อการร่วมกิจกรรม ในประเด็นดังกล่าว ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2542, 127) ได้เสนอทัศนะที่มีต่อปัจจัยที่มีส่วนเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาหรือปัจจัยจูงใจ ได้แก่ การได้รับผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาและโครงการพัฒนานั้นๆ ต้องตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงชุมชนที่เกิดจากการกระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม การใช้เวทีชุมชนเป็นเครื่องมือในการจัดเวทีประชาคมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในขั้นตอนการปฏิบัติ ซึ่งระดับการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นมีมากน้อยแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขและปัจจัยที่เกิดขึ้นในเวลานั้น ดังนั้น การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ประชาคมโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมจึงต้องคำนึงถึงบริบทและพลวัตของชุมชนที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาควบคู่กันไป ปัจจัยเหล่านี้จึงล้วนส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในประชาคมตำบล/หมู่บ้าน

นอกจากนี้ จากการศึกษาของจุฑารัตน์ พาพันธ์ และคณะ (2549) พบว่า งบประมาณเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และบางส่วนมีข้อจำกัดด้านเวลาที่ไม่ตรงกันประกอบกับภารกิจในการประกอบอาชีพของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) กับชุมชนที่เกี่ยวข้อง เป็นผลให้กระบวนการมีส่วนร่วมขาดความต่อเนื่อง ซึ่งจะส่งผลต่อประสิทธิภาพของการประชาคมในครั้งนั้นๆ

2. บทบาทผู้นำในการดำเนินงานประชาคมในตำบล/หมู่บ้าน จากการศึกษาพบว่าผู้นำมีบทบาทสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการขับเคลื่อนประชาชน ทั้งนี้ การศึกษาของ ชลลดา ปะการัง (ม.ป.ป.) พบว่า การพัฒนาในอดีตของประเทศไทยมุ่งเน้นการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ โดยสนับสนุนการลงทุนภาคอุตสาหกรรม การค้าและการบริการ ซึ่งต้องพึ่งพาเศรษฐกิจโลกจนนำไปสู่วิกฤติเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.2540 ทำให้

ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง แต่อีกด้านหนึ่งก็เป็นโอกาส ที่ชุมชนได้ทบทวนและเรียนรู้งานพัฒนา จนนำไปสู่ข้อสรุประดับหนึ่งว่าการแก้ปัญหาของประชาชนไม่อาจให้รัฐบาลดำเนินการได้โดยลำพัง ชุมชนซึ่งเป็นหน่วยย่อยที่สุดของสังคมจะต้องตระหนักในการกิจและความรับผิดชอบในการแก้ไขร่วมกันโดยต้องมียุทธศาสตร์ชุมชนที่รวมตัวกันในลักษณะประชาคมเพื่อพึ่งตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งที่เกิดขึ้นเองและเกิดจากการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน องค์กรภาคประชาชนเหล่านี้จะเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย และเป็นฐานสำคัญในการขับเคลื่อนงานพัฒนาภาคประชาชนให้เข้มแข็งและกว้างขวางได้มากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้การศึกษาของจุฬารัตน์ พาพันธ์ และคณะ (2549) ซึ่งทำการศึกษากระบวนการ PAR เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรณีศึกษาวัดเกษมรัตน์ ตำบลสะพานไม้แก่น อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ซึ่งพบว่าผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งนับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน เพราะความเป็นผู้นำมีส่วนช่วยขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ อีกทั้งยังส่งผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในประเด็นดังกล่าว Bass (1985, 35) มีความเห็นว่าผู้นำเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างแรงบันดาลใจ การกระตุ้นทางปัญญาและการคำนึงถึงความเป็นตัวบุคคลที่มีอิทธิพลเกี่ยวกับอุดมการณ์ในระดับสูงสุดของจริยธรรมในลักษณะของความไม่เห็นแก่ตัว มีผลทำให้ผู้นำและผู้ตามมักจะมีการอุทิศตัวอย่างที่ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ สอดคล้องกับแนวคิดของเมตต์ เมตต์การุณจิต (2541, 98) ที่ว่าผู้นำเป็นบุคคลที่สำคัญมาก ไม่ว่าจะเป็นผู้หน้าที่เป็นทางการหรือผู้นำอย่างไม่เป็นทางการล้วนแต่มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการกระทำ ความคิดและจิตวิญญาณของคนในชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม ผู้นำกลุ่มตัวอย่างบางส่วนได้สะท้อนความไม่มั่นใจในบทบาทของผู้นำต่อการดำเนินงานประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ดังคำให้

สัมภาษณ์ที่ว่า

"...บางพื้นที่ผู้นำมีบทบาทน้อยมาก ส่วนใหญ่คิดเองทำเองไม่ได้ให้ประชาชนมีส่วนร่วม ถ้าผู้นำรู้ถึงความสำคัญและประโยชน์ของประชาคม แนนอนการพัฒนาชุมชนจะดีกว่านี้...ประชาคมจึงอยู่ที่ผู้นำมากกว่า..."

(ปริยาพร อุ๋นบางหลวง, สัมภาษณ์)

สอดคล้องกับ วิริณธร อักษรนิธย์ (2553, 45) ศึกษาด้านคุณลักษณะของทีมงานพัฒนาคุณภาพชีวิตพบว่าคุณลักษณะด้านความเป็นผู้นำที่เสียสละ มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์สุจริต รักความเป็นธรรม มีจิตสาธารณะ คนในชุมชนให้การยอมรับ รักชุมชน เห็นความทุกข์ของประชาชนเหมือนความทุกข์ของตนเอง เป็นคุณสมบัติของผู้นำที่เป็นที่ยอมรับของชุมชน และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

ทั้งนี้ Mathews (1996 อ้างถึงในทวิตา กมลเวชช, 2539) ได้นำเสนอ ยืนยันภาวะการนำและความเป็นผู้นำ (Leadership) เป็นเครื่องบ่งชี้หนึ่งของความเป็นประชาคมโดยการพิจารณาลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนกับคนในชุมชน เช่น ลักษณะที่หลากหลายของผู้นำชุมชนในด้านฐานะทางสังคม เพศและวัย ในประชาคมที่มีความเข้มแข็งมักปรากฏว่าผู้นำมีความพร้อมที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อสิ่งที่ดีเสมอ มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและมองปัญหาทั้งชุมชน ไม่ผลิผลลามที่จะแก้ปัญหาไม่แยกตนเองจากชุมชนตลอดจนมีความอดทน ประนีประนอมและทำประโยชน์เพื่อชุมชน ในขณะที่การพัฒนาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ผ่านมาสิ่งที่เป็นความต้องการของรัฐ หลักการและปัจจัยสำคัญในการพัฒนาชุมชนที่รัฐจะต้องพิจารณาและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด คือผู้นำชุมชนในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) (นิคม สุวรรณรุ่งเรือง, 2531, 21) ผู้นำชุมชนจึงมีความจำเป็น มีความสำคัญและมีบทบาทมากในการเป็นแกนนำของกลุ่มชน ในการพัฒนาผู้นำเป็นตัวแทนของรัฐในการนำข่าวสารข้อมูลที่ดี

ถูกต้องที่จะทำให้ประชาชนเกิดทัศนคติที่ดีมีความจงรักภักดีต่อรัฐบาลกลาง และประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองและหลักศาสนา ผู้นำชุมชน จึงเกิดขึ้นทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร และด้วยเหตุที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม หลักคำสอนศาสนาอิสลาม เป็นเสมือนวิถีชีวิตของมุสลิมการดำเนินชีวิตของมุสลิมจึงแตกต่างจากชุมชนอื่น ด้วยเหตุนี้ ผู้นำชุมชนที่ยึดมั่นในหลักศาสนาจึงมีบทบาทเป็นผู้นำที่มีอำนาจบารมี มีคุณธรรมและพลังอิทธิพลที่จะเป็นผู้นำของสังคมมุสลิม และเป็นผู้กำหนดสังคมของชุมชนนั้นๆ (วิโรจน์ ขวัญเกื้อ, 2530: 5) ผู้ที่จะได้รับการยอมรับจากชุมชนว่าเป็นผู้นำมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงต้องเป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถ และใช้หลักศาสนาเป็นแกนกลางควบคู่กับการทำงานในชุมชน ซึ่ง เจ๊ะมูหามะสิน เจ๊ะอูมา (2545) กล่าวว่าสังคมอิสลามมีลักษณะพิเศษคือกิจการทุกอย่างของสังคมจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์เพียงองค์เดียวเท่านั้น จะไม่มีสังคมใดได้ชื่อว่า เป็นสังคมมุสลิมจนกว่าจะมีการนำเอาระบบการดำเนินชีวิตของอิสลาม มาใช้ในสังคมนั้น ในทางกลับกันสังคมที่มีใช้สังคมมุสลิมก็เป็นสังคม ญาฮีลียะห์ (สังคมป่าเถื่อน ไม่มีคุณธรรม จริยธรรม) นอกจากนั้น ความเป็นผู้นำยังมีส่วนสัมพันธ์กับการพัฒนาชุมชน ดังที่ สุวิชา ยี่สุนทรอง (2533) ได้ศึกษาลักษณะผู้นำท้องถิ่นในเขตพัฒนาภาคใต้ พบว่าปัจจัยในหมู่บ้านที่มี ส่วนเสริมสร้างหรือเป็นอุปสรรคของการพัฒนาได้แก่ระดับความเข้มแข็งของผู้นำ ระดับความรู้และการศึกษาของคนในหมู่บ้าน ระดับความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน ลักษณะชนบทรอบนิคมประเพณีและทำเลที่ตั้งของหมู่บ้าน ส่วนปัจจัยภายนอกได้แก่ นโยบายของทางราชการ การส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ ด้านต่างๆ เส้นทางคมนาคม สื่อมวลชน และสภาพเศรษฐกิจของประเทศ กล่าวคือ ผู้นำต้องมีการวางแผนและคาดการณ์ล่วงหน้า มีความสามารถในการจัดการประสานความสัมพันธ์กับความแตกต่าง การแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร เพื่อเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ในการแลกเปลี่ยนเพื่อเชื่อมคน-องค์กร-สถาบัน ชุมชนและสังคมเข้าด้วยกัน การจัดให้มีพื้นที่สาธารณะเพื่อ

เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้พูดคุยกัน และใช้แผนชุมชนเป็นยุทธศาสตร์ร่วมในการศึกษาสาธารณะ และมีพื้นที่สำหรับพบปะแลกเปลี่ยนในชุมชน

ทั้งนี้ ในแนวทางอิสลามนั้นได้ให้ความสำคัญกับผู้นำในบทบาทสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในชุมชน ผู้นำมุสลิมมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของชาวมุสลิม (เกษตรชัย และหีม และคณะ, 2555) เป็นตัวจักรสำคัญในการพัฒนาชุมชน ความเป็นผู้นำของชุมชนมุสลิมหรือเป็นผู้นำของสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานประชาคมตำบล/หมู่บ้านด้วยเหตุว่า มุสลิมให้ความสำคัญและเชื่อฟังผู้นำ ซึ่งผู้นำที่ดีย่อมก่อให้เกิดผลผลิตก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การปฏิบัติงานและความก้าวหน้าแก่ผู้ร่วมงาน ผู้นำที่ดีจะช่วยเพิ่มพูนพัฒนาผู้ร่วมงานให้ดีขึ้น เสริมสร้างองค์กรหรือหน่วยงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นเช่นกัน แต่ถ้าขาดผู้นำที่ดีงานจะไม่ก้าวหน้าหรือประสบผลตามความมุ่งหมาย ดังที่อาร์คีมีตีส์ได้กล่าวไว้เมื่อประมาณพันกว่าปีที่แล้วว่า ทหารที่ดีเพียง 10 คนหากอยู่ใต้การนำของผู้นำที่ดีและฉลาด ย่อมสามารถจะเอาชนะชนะต่อกองทหาร 100 คนที่ขาดหัวหน้าหรือผู้นำ (สุวิชา ยี่สุนทรง, 2533, 18) อิสลามไม่ได้แยกอาณาจักรและศาสนจักรออกจากกัน เป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนที่ต้องศึกษาและปฏิบัติศาสนกิจโดยเท่าเทียมกันแต่โดยธรรมชาติ มนุษย์ที่ต้องอยู่อาศัยรวมกันเป็นหมู่เหล่า การอยู่ร่วมกันอย่างปกติจำเป็นต้องมีผู้ภาวะเหนือกว่าคนอื่นทำหน้าที่เป็นผู้นำ และในการเลือกผู้นำนั้นมุสลิมได้ให้ความสำคัญกับผู้นำที่มีความรู้โดยเฉพาะทางด้านศาสนา เพราะผู้นำที่ขาดความรู้ย่อมนำเสนอสังคมไปสู่ความเสื่อม ดังหะดีษที่รายงานโดยบุคอรีมุสลิมที่ว่า

“...อันความรู้จะไม่หมดไปด้วยการเก็บมันไปโดยตรงและจะหมดไปด้วยการเก็บผู้รู้ให้ตายไปจนสุดท้ายหาผู้รู้ไม่ได้ บรรดาผู้คนที่ทั้งหลายจะแต่งตั้งคนไม่มีความรู้ขึ้นมาเป็นผู้นำ เมื่อเขาถูกขอ

คำแนะนำในเรื่องใด เขาจึงวินิจฉัยเรื่องนี้อย่างขาดความรู้เขาหลงผิด
และผู้คนหลงผิดด้วย"

(สำนักจุฬาราชมนตรี ม.ป.ป., 146)

ดังนั้น ผู้นำที่มีความรอบรู้โดยเฉพาะทางด้านศาสนาจะเป็นที่ยอมรับ
และมีอิทธิพลต่อความรู้สึกรีกคิดและพฤติกรรมต่อชาวบ้านในชุมชนด้วย

3. ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ผู้นำชุมชน
มุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความเห็นว่าองค์ประกอบของการพัฒนา
ประชาคมตำบล/หมู่บ้าน จังหวัดชายแดนภาคใต้ ควรประกอบด้วย

3.1 ด้านวิสัยทัศน์ร่วม ผู้นำควรมีเป้าหมายและทิศทางการทำงาน
ร่วมกันกับชุมชน โดยผู้นำชุมชนควรมีคุณลักษณะกระตือรือร้น มองการณ์ไกล
สามารถประสานประโยชน์ภายในภายนอกชุมชน และมีความสามารถในการ
จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชน(ประสบการณ์ในการทำงาน) ทั้งนี้ ควรมี
ความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลามเป็นอย่างดี ผู้นำที่มีความรู้ความ
เข้าใจในหลักศาสนาอิสลามจะได้รับการยอมรับ มีอิทธิพลและสามารถจูงใจ
ให้คนในชุมชนร่วมมือปฏิบัติตาม นอกจากนี้ประสบการณ์ในการเป็นผู้นำ
ในด้านต่างๆ ได้มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในปัญหาของชุมชนซึ่งผู้นำมักจะ
ได้รับคำขอปรึกษาอยู่เสมอเป็นเหตุให้ผู้นำในสังคมมุสลิมต้องตื่นตัวอยู่
ตลอดเวลา (สุวิชา ยี่สุนทร, 2533, 132) เพราะในสังคมมุสลิมมีค่านิยมใน
เรื่องของผู้นำในลักษณะของการยกย่องบุคคลผู้ที่มีความรู้และปฏิบัติธรรม
วินัยตามหลักศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด ดังนั้น ผู้นำที่มีความรู้และ
แตกฉานในหลักธรรมจะได้รับการเคารพนับถือจากประชาชนและได้รับการ
ยกย่องให้เป็นชนชั้นนำ (นิคม สุวรรณรุ่งเรือง, 2531, 17)

ส่วนประเด็นความสนใจในการดำเนินงานประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ผู้นำ
ชุมชนควรมีเห็นคุณค่าของกลุ่มเป้าหมายที่จะทำงานด้วยอย่างจริงจัง โดยให้
ความสำคัญในทุกกระบวนการของการจัดประชาคมซึ่งต้องใช้เวลาและ

ความอดทนกับความคิดที่แตกต่าง การให้ความสำคัญกับบริบทของชุมชน การมุ่งประโยชน์สาธารณะ ป่า เมือง แม่น้ำ ทะเล โครงสร้างทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และความเป็นชุมชน ทั้งนี้ ในระบบคุณค่า แนวคิดในการเคลื่อนไหวปฏิบัติการประชาคม ผู้นำชุมชนต้องเคารพในความแตกต่าง มีความรับผิดชอบ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ร่วมกัน มีความจริงใจและทุ่มเทในการทำงานเพื่อชุมชน มีความเอื้ออาทรต่อสมาชิกชุมชน มีความคิดสมานฉันท์ และการใช้พลังทางวัฒนธรรมให้เป็นโยชน์ต่อชุมชน

3.2 ด้านการสื่อสาร การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการทำงาน ผู้นำชุมชนควรแสวงหาความร่วมมือแบบพหุภาคีกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำศาสนา ซึ่งถ้าพูดถึงชุมชนมุสลิมตามหลักศาสนาแล้ว ผู้นำศาสนาอิสลามมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อชุมชนมุสลิมเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ เกียรติ ท้วมประถม (2531, 68) ได้กล่าวว่า ในบรรดาดำแหน่งหน้าที่ของผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อเรื่องราวของสังคม ผู้คนส่วนใหญ่ให้เกียรติผู้ที่มาดำรงตำแหน่งอิหม่าม คอเต็บ บิหลั่นและคณะกรรมการมัสยิดของแต่ละแห่งมากเป็นพิเศษเพราะตำแหน่งเหล่านี้ใกล้ชิด สร้างผลงานให้เกิดความเจริญพัฒนาแก่สังคมในตำบล หมู่บ้านได้มากกว่าตำแหน่งไหนๆ เพราะบทบาทหรือหน้าที่ของผู้นำศาสนาที่ได้รับมอบหมายจากพระเจ้า อันเป็นความรับผิดชอบอันสูงสุดที่มุสลิมศรัทธาทุกคนยอมทุ่มเทกำลังกายและใจให้กับหน้าที่และความรับผิดชอบของตนอย่างเต็มที่เพราะเป็นอามานะ (ความรับผิดชอบ) อันจะส่งผลต่อชุมชนโดยส่วนรวม

โดยสรุปในหลักการอิสลามได้ให้ความสำคัญกับผู้นำเพราะผู้ที่จะเป็นผู้นำได้นั้นจะต้องมีความรู้ในหลักศาสนาเป็นอย่างดี คือเป็นแบบอย่างที่ดี และมีบุคลิกภาพที่ดีโดยยึดแบบอย่างจากท่านศาสดามูฮัมหมัด (ช.ล.) ตลอดจนมีความสามารถในการเป็นผู้นำที่แท้จริงมีอุดมการณ์ที่หนักแน่นและรอบรู้สิ่งต่าง ๆ โดยทั่วไปด้วย

นอกจากนี้ กลุ่มเป้าหมายผู้นำมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้นำเสนอ ปัจจัยที่จะทำให้ประชาคมตำบล/หมู่บ้านเข้มแข็ง ประกอบด้วย 1) สมาชิก ชุมชนต้องตระหนักในความรับผิดชอบความเป็นเจ้าของชุมชนในการอยู่ ร่วมกัน และมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมในตำบล/หมู่บ้านนั้น ๆ 2) การวางแผนแบบประชาชนมีส่วนร่วม และมีผู้นำชุมชนที่เป็นแกนนำ กระตุ้นให้สมาชิกของชุมชนยอมรับการทำงานเป็นกลุ่มในการคิดและ สร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม 3) ประชาคมมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ในชุมชนจึงควรปลอดจากการสั่งการหรือครอบงำจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่ ควรเปิดโอกาสการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ คิด ทำให้มากที่สุด เพื่อสร้างเครือข่าย การเรียนรู้และการทำงานร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ การดำเนินงานประชาคมตำบล/หมู่บ้าน ในขั้นตอนการปฏิบัติ

1. ควรใช้พลังประชาชนร่วมค้นหาคำปัญหาและความต้องการของ ประชาชนโดยการจัดเวทีประชาคมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ทางสังคม การ สนับสนุนให้องค์กรชุมชนเป็นผู้ดำเนินการเป็นสิ่งจำเป็น (ภูมิวิรัช ขวัญเมือง และคณะ, 2540) ซึ่งโดยทั่วไปแนวปฏิบัติในการดำเนินกิจกรรมประชาคม ในระดับตำบล/หมู่บ้านได้กำหนดให้มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมไม่น้อยกว่า 75% ของจำนวนครัวเรือนในชุมชนนั้น ๆ โดยในข้อเท็จจริงการจัดเวทีประชาคม บางส่วนมุ่งเน้นที่ปริมาณผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นหลักและบางครั้งการจัด ประชาคมกระทบต่อการประกอบอาชีพของประชาชน เช่น การเข้าร่วม ประชาคมทำให้ขาดรายได้ (เสียเวลาทำงาน)

2. ควรประชาสัมพันธ์สร้างความรู้ความเข้าใจในประชาคมตำบล/ หมู่บ้าน ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนได้เข้าใจตรงกันซึ่งจะนำไปสู่การบูรณาการ พัฒนางานในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมการปกครอง กระทรวง

มหาดไทยซึ่งรับผิดชอบการดำเนินงานประชาคมตำบลและหมู่บ้าน เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบโดยทั่วไปซึ่งจะมีผลต่อการเรียนรู้ การสนับสนุนและการเข้าร่วมประชาคม การจัดประชาคมที่เป็นอยู่มักเป็นรูปแบบการประชุมทั่วๆ ไป ซึ่งจากการศึกษาของกาญจนา แก้วเทพ (2530, 19-35) เรื่องการใช้สื่อประชาสัมพันธ์เพื่อการพัฒนาและปลูกสำนักแห่งการประสานสัมพันธ์สรุปได้ว่าบทบาทของสื่อเพื่อการพัฒนามีส่วนในการยกระดับการศึกษา การรับรู้ของประชาชน ได้รู้เท่าทันสภาพความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวมีส่วนผลักดันให้ประชาชนมีความคิดและมีความสามารถในการตัดสินใจและประกอบกิจกรรมผดุงรักษาหรือยกระดับศีลธรรมของประชาชน สื่อจึงเป็นเครื่องมือในการสร้างสำนักแห่งการเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าของคนและผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง และอีกเป้าหมายหนึ่งของการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาคือ ปลูกจิตสำนึกของผู้รับสารเพื่อให้ประชาชนพึ่งตนเองมากกว่าพึ่งพาผู้อื่นนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนที่ยั่งยืน ตลอดจนเน้นการพัฒนาผู้นำและภาวะผู้นำ การสนับสนุนให้มีการใช้เทคนิคและเครื่องมือเพื่อให้การมีส่วนร่วมในเวทีประชาคมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนมีประสิทธิภาพมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2543). **ประชาคมตำบลและหมู่บ้าน**. (เอกสารสิ่งพิมพ์).
- Department of Provincial Administration, Ministry of Interior. (2000). **Sub-district and Village Community**. (Published Document). (In Thai).
- กาญจนา แก้วเทพ. (2530). **สื่อเพื่อการพัฒนา: สื่อเพื่อปลูกสำนักแห่งการประสานสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์**. สังคมพัฒนา.
- Kaewthep, K. (1987). **Media for Development: Media for Arousing Human Relations**. Social Development. (in Thai).

เกษตรชัย และหิม และคณะ. (2555). บทบาทผู้นำมุสลิมในการดูแลเยาวชนตามวิถีอิสลามเพื่อเสริมสร้างสันติสุขในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

Laeheem, K. et all. (2012). **Roles of Muslim Leaders in Nurturing Muslim Youth for Peace In the Three Southernmost Provinces.** Prince of Songkla University. (In Thai).

เกียรติ ท้วมประดม. (2531). คุณธรรมของคนดีมาช่วยให้ตำแหน่งกรรมการของมัสยิดมีเกียรติ. อนุสรณ์งานทอดสอบกอรีเพื่อเมาลิดกลางแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

Tuamprathom, K. (1988). **Virtue of Good Men as Assistance in the Increase in Honor of Masjid Committee.** Commemoration of Gori Test for Thai Maolid. Bangkok: n.p. (in Thai).

จุฑารัตน์ พาพันธ์ และคณะ. (2549). กระบวนการ PAR เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรณีศึกษาวัดเกษมรัตน์ ตำบลไม้แก่น อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 12(1), 2-19.

Papan, J. et all. (2006). The Process of PAR for Development of the Learning Source on Cultural Environment: A case Study of Kasemrat Temple, Sapanmaikaen Sub-district, Chana District, Songkhla Province, **Songklanakarinn Journal of Social Sciences & Humanities**, 12(1), 2-19. (in Thai).

เจ๊ะมูฮามะสิน เจ๊ะอูมา. (2545). บทบาทของโต๊ะอิหม่ามกับการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

Jehuma, J. (2002). **Roles of Imams in Local Development: A Case Study of Pattani.** Songkla: Prince of Songkla University. (In Thai).

ชัยอนันต์ สมุทวณิช.(2539). **ประชาทรศน์ จดหมายข่าวองค์การพัฒนา เอกชน**, 3(16). กรุงเทพฯ.

Samutthawanitch, C. (1996). **Prachatad: Private Development Organization Journal**, 3(16). Bangkok. (in Thai).

ชลลดา ปะการัง. (ม.ป.ป.). **เปิดแฟ้มยุทธศาสตร์ประชาชนสร้างวิถีพลังไทยสู่ชุมชนพึ่งตนเอง**. สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2553, สืบค้นจาก <http://www.codi.or.th/popups2articleswindow.php?id=92&print=print>

Pagarang, C. (n.p.). **Disclosure of Public Strategy for Empowering Thai People to Self- Reliance Community**. Retrieved August 10, 2010, from <http://www.codi.or.th/popups2articleswindow.php?id=92&print=print>. (in Thai).

ดลมนรร์จ บากา และคณะ. (2543). **บทบาทผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้**. สำนักงานกองทุนมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เพื่อวิจัยและพัฒนาภาคใต้.

Baga, D. et all. (2000). **Roles of the Social Development Voluntary Leaders in DevelopingEconomy of the Community in the Southernmost Provinces**. Prince of Songkla University Fund Office for Research and Development of the South. (in Thai).

ดลมนรร์จ บากา และคณะ. (2548). **บทบาทผู้นำมุสลิมในการพัฒนาการศึกษาของสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้**. วิทยาลัยอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

Baga, D. et all. (2005). **Roles of Muslim Leaders in Developing Education of Muslim Community in the Southernmost Provinces**. Islamic College, Prince of Songkla University. (in Thai).

ถวิลวดี บุรีกุล. (2551). **การมีส่วนร่วม: แนวคิดทฤษฎีและกระบวนการ**. เอกสารประกอบการศึกษาดูงานของคณะกรรมการพัฒนาการเมืองและการมีส่วนร่วมของประชาชน วุฒิสภา ณ สถาบันพระปกเกล้า

กรุงเทพมหานคร:สถาบันพระปกเกล้า.

Burikul, T. (2008). **Participation: Theory and Process**. Fieldtrip Handouts of the Committee on Political Development and Public Participation, Senate, at King Prajadhipok Institute. Bangkok: King Prajadhipok. (in Thai).

ทวิตา กมลเวชช. (2539). นโยบายการสร้างประชาคมเมืองของ กรุงเทพมหานคร วิพากษ์การก่อตัวและความเป็นไปได้ของ นโยบาย ประชาคมเมือง. ภาคนิพนธ์ ปริญญาโท มหาวชิวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ.

Kamonweth, T. (1996). **Bangkok Civil Society Construction Policy: Criticism of Establishment and Possibility of Civil Society Policy**. Master's term paper, Thammasat University, Bangkok. (in Thai).

นิคม สุวรรณรุ่งเรือง. (2531). **ชนชั้นนำและโครงสร้างอำนาจของชุมชนชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Suwanrungruang, N. (1988). **Elite and Power Structure of Thai Muslim Communities in Southern Border Provinces**. Master's Thesis, Government Department, Graduate School, Chulalongkorn University. (in Thai).

ปารีชาติ วัลย์เสถียร และคณะ. (2542). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

Walaisatien, P. et all. (1999). **Research Report on Working Process and Techniques of Developers**. Bangkok: The Thailand Research Fund. (in Thai).

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). **กระบวนการและเทคนิคการทำงาน
ของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

Walaisatien, P. et all. (2000). **Working Process and Techniques
of Developers**. Bangkok: The Thailand Research Fund. (in Thai).

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ 2457 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 11)
พ.ศ.2551. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2553, สืบค้นจาก [http:// www.
thailandlawyercenter.com](http://www.thailandlawyercenter.com).

District Government Act B.E 2547 Revised (Issue 11) B.E. 2551.
Retrieved 10 December, 2010, from [http://www.thailandlawyercenter.
com](http://www.thailandlawyercenter.com). (in Thai).

พิทยา ว่องกุล. (2540). **จุดจบรัฐชาติสู่ชุมชนชนชาติปไตย**. กรุงเทพฯ:
โครงการวิถีทรรศน์.

Wongkul, P. (1997). **The End of Nation-State to Localization**. Bangkok:
Witheethat Project. (in Thai).

เพ็ญศรี เจริญสุทธิพันธ์. (2541). ประชาคมตำบล/หมู่บ้าน. **วารสารพัฒนา
ชุมชน**, 7(9), 41.

Chareonsutthipan, P. (1998). Sub-district and Village Community.
Community Development Journal, 7(9), 41. (in Thai).

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. (2541). **ประชาคมตำบล: หมายเหตุจากนักคิด**.
กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

Wattanasiritham, P. (1988). **Sub-district Community: Remarks from
Thinkers**. Bangkok: Local Development Institute. (in Thai).

ภูมิวิชัย ขวัญเมือง และคณะ. (2540). การพัฒนางานด้านสาธารณสุข และ
สิ่งแวดล้อมตามบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.). **วารสาร
วิชาการแพทย์เขต**. สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดสุราษฎร์ธานี.

Kwanmuang, P. et all. (1997). The Roles of Sub-district Administrative
Organization in Developing Public Health and Environment.

Regional Medical Journal. Office of Suratthani Public Health.
(in Thai).

มณฑา จันทมาศ และคณะ. (2550). ผู้หญิงในกลุ่มพัฒนาชุมชนกับการจัดการ
สิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาชุมชนตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด
จังหวัดพัทลุง.วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์, 13(4), 571-594.

Junthamas,M. et. all. (2007). Women in the Community Development
Groups and Environment Management: A Case Study of Tamot
Community, Tamot Sub-district, Tamot District, Phatthalung
Province. **Songklanakarın Journal of Social Sciences &
Humanities**, 13(4), 571-594. (in Thai).

เมตต์ เมตต์การุณจิต. (2541). การมีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียนของ
คณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนเทศบาล จังหวัด
นครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช.

Mettkarunjit, M. (1998). **Participation in School Administration of
Education Committee of Tesaban Schools in Nakornratchasima.**
Master' Thesis in Education, Sukhothaimathirath. (in Thai).

เยาวนิจ กิตติทรกุล และคณะ. (2548). ผู้หญิงมุสลิมกับปัจจัยที่เอื้อต่อบทบาท
การพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่.
ปัตตานี. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์, 11(4), 459-478.

Kitittornkool, J. et all. (2005). Muslim Women and Factors Facilitating
Their Roles in Community Development: A Case Study of the
Healthy Cities and Communities Project in Pattani. **Songklanakarın
Journal of Social Sciences & Humanities**, 11(4), 459-478.
(in Thai).

วิรินธร อักษรนิิตย์. (2553). รายงานการวิจัยเรื่องประเมินโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนระดับตำบล จังหวัดชายแดนภาคใต้. วารสารศึกษาศาสตร์, 21(1), 33-50.

Auksornnit, A. (2010). Evaluation Research of life Quality Improvement Project of People in the Rural Areas of Southern Border Provinces. **Journal of Education**, 21(1), 33-50. (in Thai).

วิโรจน์ ขวัญแก้ว. (2530). บทบาทของโต๊ะอิหม่ามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในการสนับสนุนการพัฒนาโครงการการศึกษาอกระบบโรงเรียนตามการรับรู้ของผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียน ผู้นำท้องถิ่นและโต๊ะอิหม่าม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Khwankua, W. (1987). **Roles of Imams in the Southern Border Provinces in Supporting the Development of Non-formal Education Schools Perceived by Administrators, Local Leaders and Imams.** Master's thesis, Non-formal Education Department, Graduate School, Chulalongkorn University. (in Thai).

ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้. (2537). **ของดีแดนใต้.** สำนักพิมพ์ยะลาการพิมพ์.

Southern Border Provinces Administration Center. (1994). **Southern Land's Best Products.** Yalakarnpim Press. (in Thai).

เศกสิน ศรีวัฒนากุลกิจ และคณะ. (2529). รายงานวิจัยเรื่องขีดความสามารถในการวางแผนพัฒนาของผู้นำท้องถิ่นในระดับตำบล: เปรียบเทียบระหว่างตำบลที่อยู่ใกล้และห่างไกลศูนย์กลางความเจริญ. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Sriwattanankulkit, S. et. All. (1986). **Research Report on Capacity of Sub-district Local Leaders in Development Planning: A Comparison between Close to and Distant from Civilization**

- Sub- districts.** Social Research Institute, Chiangmai University.
(in Thai).
- สภาวิจัยแห่งชาติ. (2514). รายงานการวิจัยเรื่องผู้นำในชนบทของ
ประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี.
- National Research Council of Thailand. (1971). **Research Report on
Thai Rural Leaders.** Bangkok: Office of the Prime Minister Press.
(in Thai).
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2549). **แผน
พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554).**
กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
Office of the National Economics and Social Development Board. (2006).
**The 10th National Economics and Social Development Plan
B.E.2550- 2554 (2007-2011).** Bangkok: Office of the National
Economics and Social Development Board. (in Thai).
- สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดชายแดนภาคใต้. (2550). การสำรวจ
ประชากรในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้. สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม
2554, สืบค้นจาก [http://: www.ryt9.com/s/cabt/146831](http://www.ryt9.com/s/cabt/146831).
- The Office of Strategy Management in the Southern Board Provinces.
(2007). **A Survey of Population in the Southern Board
Provinces.** Retrieved May 27, 2011, from [http://:www.ryt9.com/s/
cabt/146831](http://:www.ryt9.com/s/cabt/146831). (in Thai).
- สุวิชา ยี่สุนทร. (2533). **คุณลักษณะของผู้นำศาสนาอิสลามที่เอื้อต่อการ
พัฒนาชุมชนและแนวทางการจัดฝึกอบรมผู้นำศาสนาอิสลาม
เพื่อพัฒนาชุมชน ในจังหวัดปัตตานี.** วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหา
บัณฑิต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- Yisunsong, S. (1990). **Characteristics of Islamic Leaders Contributing
to Community Development and Islamic leader Training**

Method for Community Development in Changwat Pattani.

Master's thesis in Education, Prince of Songkla University: Prince of Songkla University. (in Thai).

ไหมสุหรี อีสภาค และคณะ. (2550). การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอยโดยเริ่มต้นจากโรงเรียน: กรณีศึกษาโรงเรียนวัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 13(4), 495-512.

Itsapak, M. et all. (2007). Development of a Learning Process of Solid Waste Management of Households Using a School as a Starting Point: A Case Study of Wad Khoke SamarnhKhun School, Hat yai Dtistrict, Songkla Province, **Songklanakarin Journal of Social Sciences & Humanities**, 13(4), 495-512. (in Thai).

Bass, B. M. (1985). **Leadership and Performance Beyond Expectation.** New York: Free Press.